

Волфганг Штајнингер

НЕКОЛИКО ПРИМЕДБИ О ОДНОСУ ИЗМЕЂУ ЛЕКСИЧКЕ ПОВРШИНСКЕ СТРУКТУРЕ И ПАРАДИГМАТСКО-СЕМАНТИЧКЕ ДУБИНСКЕ СТРУКТУРЕ У ПЕСМИ „ГРОБЉЕ”¹ Ј. СТ. ПОПОВИЋА

Збирка песама *Даворје* у целини и неке од њених песама посебно, као што су на пример *На смрт једног с ума сишавшиег, Деспот Ђурађ*

¹ Текст песме смо узели из књиге: Ј. Ст. Поповић, *Даворје*, Друго издање, Београд, Српска књижевна задруга, књ. 3, 1893, стр. 12–13. Текст гласи:

Гробље	
I Сладак је заклон, када ветар љути Мора тишина пакосно узмути, И трошна лађа у највећој беди Гибље победи.	VI Често луја, кад се клониш беда, У кући мирно почивати не да; Хита безвољне међ метеж и буну Несреће пуну.
II Сладак је одмор после тешких мука, Кад злоковарства изгњечи нас рука, Ил' судбе игра, пуна горка једа, Дух изуједа.	VII Невиност често под неправдом страда, Врли се газе, злост и порок влада. – Тако нас живот сваког поји редом Бедом и једом.
III Живот је, друже, ово бурно море, Облаком тешким обастрго горе Где вихор струже, и Харибдис клетни Пропашћу прети.	VIII Мирно је гробље, вечита тишина Уморне кости у објат' ја прима; Нит' сила злобна, нити отров гњева Тамо доспева.
IV Там' злоба, завист и клевета ниска Зубма стровним добродетел' гриска, Там' случај преки ил' болести разне Срећу нам празне.	IX Хоћеш слободу? наћи ћеш у гробу; Гроб скида ланце дугосужном робу, Ђути насилник, нит' оружје звечи Права да гњечи.
V Страсти слепоћа и наситост жеља Лакомо срце славољуб'ем стреља; Краде нам санак, боде нас и мучи Дим да докучи.	X Тражиш једнакост? та под земљом влада, Ту свако чина преимућство пада; Краља ил' роба, ништетна ил' славна Судба је равна.
XI Тражиш ли братство? у гробу га тражи, Корист ил' глупост где на бој не дражи. Тако је прави покој тек у земљи, Беда на земљи.	

Бранковић I, наша истраживана песма *Гробље* и др., које садрже „суморна размишљања болесног и разочараног човека који се повукао из јавног живота”² и у којима „Стерија пева о пролазности, бесмислу, ништави-лу”³ били су и јесу радо искоришћене као докази, када је било потребно, по нашем мишљењу привидно, показати неке психичке и идеолошке аспекте Стеријина песимизма и његовог негативног става према човеку и друштву у њиховим књижевним манифестацијама. Овој, како се нама чини, и ауторитетом једног Јована Скерлића у српској научној историји књижевности укорењеној „*оррiniо communitis*”, што „овај писац „веселих позорија” и велики забављач српске публике није био весео дух” него да „у ствари је био песимист” и да „готово сва његова збирка („Даворје”) је испевана у том духу”⁴ тек су се последњих двадесет година покушали противити Ј. Христић и Д. Живковић са диференциранијим иако још увек интуитивним и херменеутичким интерпретацијама песама збирке *Даворје*.⁵

Ми желимо, као скроман допринос нашег кратког реферата, да приказивањем одређених семантичких и лексичких релација у „површинској” и „дубинској” структури песме „Гробље” покушамо да покажемо, да се значењска структура и ове привидно некомплексне песме конституира на плану разних језичких преструктурирања, које треба при истраживању узети у обзир.

Ако се сада посветимо проматрању површинске структуре песме, тада можемо лако да приметимо да је сачињавају лексички терми⁶ (= лексеми)⁷ који, када их при класификацији по једном заједничком сему

² Исп. Јован Деретић, *Српска књижевност (III)*. VI: *Књижевност Вуковог доба*, Књижевна историја, 1978, год. X, св. 38, стр. 251.

³ Ј. Деретић, *Нав. дело*.

⁴ Исп. Јован Скерлић, *Историја нове српске књижевности*, Београд, Просвета 1967, стр. 177 (Сабрана дела Јована Скерлића, књ. 13).

⁵ Исп. Јован Христић, *Песник Стерија*, *Летопис Матице Српске*, 1961, год. 137., књ. 388, св. 4, стр. 211–228; Драгиша Живковић, *Одјеци „Ноћних мисли” Едварда Јанга код Стерије у српској поезији прве половине XIX века*, *Зборник историје књижевности*, књ. 9. – Јован Стерија Поповић, Београд, САНУ, 1974, стр. 431–451, одн. стр. 442–3.

⁶ Термином „*терм*” означајемо ма коју величину (њем. Größe) семиотског система.

⁷ Термини „*лескем*”, „*семем*”, „*сем*”, „*класем*”, „*семантичка класа*”, „*семантичка ос*” и „*парадигма*” и др. термини за семантичке и језичке појаве употребљавамо у смислу „структурне семантике” како је представљају радови А. Ј. Греимаса, Б. Поттиера и како је у њиховим анализама књижевних текстова примењују на пример Ј. М. Лотман, А. К. Жолковскии и др.

групирамо у семантичке класе, унутар тих класа се организују по семантичкој релацији опозиције које можемо нешто поопштавајуће одредити као опозицију „п о з и т и в н а вредност” верзус (вс) „н е г а т и в н а вредност”.

Да не бисмо наша даљна излагања сувише искомплицирали сабраћемо релевантне лексеме текста у четири семантичке класе.

- I: Семантичка класа чији се заједнички сем може одређивати као „абстрактна, људском животу надређена категорија”.
- II: Семантичка класа чији лексички терми означавају човека као психичко и физичко, социјално одређено и продуктивно биће.
- III: Семантичка класа чији лексички терми изражавају просторне релације, одн. места пребивања и кретања човека.
- IV: Семантичка класа чији лексички терми означавају појаве у природи.

У облику табеле можемо те односе лакше и нешто поједностављено показивати:

СК I:	„позитивна вредност”	вс	„негативна вредност”
	срећа		судба
			несрећа
			случај
			гибел
			пропаст
СК II:	тишина		беда
	покој		болест
	одмор		мука
	санак		метеж
			буна
			бој
	добродетел		страст
	невиност		порок
	право		неправда
	слобода		злоба
	једнакост		злост
	братство		гњев

Исп. А. Ј. Греимас, *Strukturele Semantik. Methodologische Überlegungen*. Braunschweig, Friedr. Vieweg 1971, (њем. превод франц. оригинала: *Sémantique structurale. Recherche de méthode*, Paris, 1966); Ј. М. Лотман, *Анализ поетическо-го текста, Структура стиха*, Ленинград, Просвешченије, 1972; Исти, *Структура художественно-го текста*, Москва; Искусство, 1970.

		жеља
		завист
		славољуб'је
		глупост
		клевета
		злоковарство
		оружје
		насилник
СК III:	врли (именица)	насилник
	заклон	море
	лађа	
	под земљом	
СК IV:	у земљи	на земљи
	тишина	ветар
		вихор
		олуја
		облак

Прво преструктурирање једне парадигме примарног природног језика текст песме реализира тим путем што експлицитно успоставља две релације семантичке еквивалентности којих нема у примарном језику. Он, наиме, поставља семем *живот*, који у примарном језику поседује и вреднујући сем „*позитивна вредност*”, у релацију еквивалентности с оним семима који се групирају уздуж семантичке оси „*негативна вредност*” коју смо горе у табели показали; семем *живот* се уз то према семемима СК II налази у релацији хипонимичке еквивалентности, коју текст искоришћава још на другом плану за изграђивање комплексне значењске структуре.

На другој страни текст одређује оним семемима који се групирају уздуж семантичке оси „*позитивна вредност*” семем *гроб(ље)* као еквивалентан семем, који насупрот семему *живот* у примарном језику има вреднујући сем „*негативна вредност*”.

То значи да текст имплицитно (конотативно) генерира нову, за примарни језик, парадоксну опозицију:

„(овоземаљски) *живот* \cong *негативна вредност* \cong *неправи живот*”
 vs „*гроб(ље)* \cong *позитивна вредност* \cong *прави живот* (после смрти)”.

Тај парадокс односно оксиморон, који иначе има стару књижевну и идеолошку традицију⁸, и сличне семантичке еквиваленце у другим тек-

⁸ Исп. реченицу „Боље је... и дан смрти него дан у који се ко роди” у *Књизи проповједниковој*, гл. 7, 1 у преводу Св. Писма Ђуре Даничића – *Библија или*

стовима збирке *Даворје* давали су вероватно ослонце за оне, на почетку реферата наведене квалификације Стеријиног лирског опуса као израз додијалости над животом и сл. Такве квалификације по нашем мишењу базирају се на анализама које не узимају у обзир да сваки књижевни текст, а тако и наше *Гробље* представља целину чије значењске структуре настају преструктурирањем и потенцирањем семантичких структура примарног природног језика као првотном моделу света.

Што се тиче наше песме то значи да се денотативне семантичке релације горе наведеног парадокса саме претварају у носиоце једног новог, само овом тексту припадајућег значења.

Ово претварање значења парадокса у носиоца новог, секундарног значења текст реализира на двоструки начин:

1. Реторичним поступком изграђивања парадокса помоћу метафорских и метонимских тропа.

2. Импликацијом тих реторичких фигура, одн. њиховом помоћу насталих нових семантичких релација у прагматску интенцију, чију сврху можемо описати као покушај преструктурирања парадигматских односа у социјалном и културном коду Стеријиних савременика и човека уопште.

Што се тиче првог поступка очуђења можемо већ на први поглед приметити да песма обилује антропоморфизирајућим метафорама, као например: „кад злоковарства изгњечи нас рука...” (II, 2), „там’ злоба, завист и клевета ниска | зубма отровним добродетељ гриска” (IV, 1–2), „невиност често под неправдом страда, | ... злост и порок влада” (VII, 1–2), „корист ил’ глупост где на бој не дражи” (XI, 2) и сл.

У свим се тим метафорама на оне семеме који имају семе „+ абстрактност” и „+ човечја особина” преносе семи „+ конкретност” и „+ човечја делатност”. Истовремено све те метафоре представљају чланове метонимске дефиниције семема *живот*, који, како смо то споменули раније, с већином лексичких термова тих метафора стоји у семантичкој релацији хипонимије. То сада у односу на семантичку ос „негативна вредност”, која обухвата већину термова тих метафора, логички значи да сваки терм те оси имплицира прво сами семем, а друго и негативну и позитивну парадигму семема (*живот*), али то значи исто тако да тим термима негативне оси семантичка класа „Ж и в о т” није у потпуности репрезентирана. Насупрот томе потребни позитивни алтернативни тер-

мови стоје у синтагматској вези са семемом *гроб(ље)*, који, како смо више пута навели, поседује у примарном језику и емоционално вреднујући сем „*негативна вредност*”.

Своју прагматску интенцију текст остварује испреплитањем ефека-та и реторичких и семантичких очуђења. Функција реторичких очуђења у нашем тексту лежи у томе, да она помоћу учесталости фреквенције сема „*човечји*” у дефиницији негативне половине парадигме лексема „*живот*” покрену пажњу примаоца текста на онај факат који Поповић сматра кривим да је денотат лексема „*живот*” (т.ј. буквално речено релан живот) добио негативну вредност, одн. да парадигму и енотат лексема „*живот*” постоје само из њихове негативно одређене алтернативе, наиме на негативне човечје особине и делатности. Будући да текст истовремено додељивањем сема „*позитивна вредност*” семему [*гроб(ље)*] генерира натегнутост коју прималац вести текста мора на неки начин решити, он, по нашем мишљењу, нуди примаоцу једну нову, прагматско интендирану опозицију коју бисмо овако описали: „*неправи живот* \cong *негативне човечје особине* \cong *гроб*” вс „*позитивне човечје особине* \cong *позитиван, прави живот*.”

На плану прагматике та нова опозиција, која није репрезентирана на површини текста, изражава апел песника примаоцу вести његових песама за остваривање „позитивног, правог живота” и у социјалној и друштвеној пракси.

Као закључак нашег кратког излагања, које никако није дотакнуло све значењске структуре текста песме *Гробље*, радо бисмо се придружили мишљењу Ј. Христића, који о привидној додијалости над животом код Стерије каже следеће: „Обично се говори и истиче како је Стеријина поезија песимистичка. Чини ми се да је ово схватање веома далеко од тога да допре до дубљих и битнијих основа његове поезије... А можда више него иједан наш песник, Стерија је имао слуха за то битно, и луцидности да раздвоји оно што ми о свету осећамо и оно што је у свету нужно.”⁹

⁹ Исп. Ј. Христић, *Песник Стерија*, стр. 223.

Wolfgang Steininger

PARADIGMATISCHE SEMANTISCHE STRUKTUREN DICHTERISCHER SPRACHE J. ST.
POPOVIĆS IN SAMMELBUCH „DAVORJE” (Kampfgesang)

Zusammenfassung

In der vorliegenden Arbeit hat sich der Autor vorgenommen, unter Anwendung der Methode der strukturalistischen Semantik, paradigmatische Strukturen der lexischen und semantischen Repräsentanten der Zentralthematik der Gedichtsammlung „Davorje” („Kampfgesang”) darzulegen. Im Zentrum der Thematik der Gedichte in „Davorje” steht die Problematik der Menschen, die Frage über den Sinn seiner Existenz und die Teleologie seiner geschichtlichen Entwicklung, und zwar des Menschen als Einzelnen im Rahmen von grösseren sozialen bzw. ethnischen Gruppen. Durch diesen Umstand ist in den Gedichten der Sammlung auch der Uebergewicht anthropologischer paradigmatischer Gruppierung von Lexemen und Sememen bewirkt. Semantische Relationen zwischen diesen Sememen bzw. deren paradigmatischen Gruppen lassen sich auf die Opposition von zwei semantischen Kategorien zurückführen, d.i.: „echtes, vernünftiges Leben” versus „unechtes, sinnloses Leben”. Diese semantischen Oppositionskategorien gruppieren sich der semantischen Achse entlang, welche durch das Archisemem „Klassifikation nach der Tüchtigkeit für das (menschliche) Leben” bestimmt wird.